

**82. Latvijas Universitātes
starptautiskā zinātniskā
konference 2024**

**LATVIJAS UNIVERSITĀTE
LATVIJAS VĒSTURES
INSTITŪTS**

**LU 82. starptautiskās zinātniskās konferences
sekcijas**

Apgēriba vēsture Latvijā

TĒZES

2024. gada 15. marts

Rīga, 2024

Anotācija

Krājumā apkopotas 2024. gada 15. martā Latvijas Universitātes 82. Starptautiskās zinātniskās konferences ietvaros Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta organizētās sekcijas “Apģērba vēsture Latvijā” nolasīto divpadsmit referātu tēzes. Tēzēs atspoguļojas LU Latvijas vēstures institūta, Latvijas Mākslas akadēmijas, Latvijas Etnogrāfiskā brīvdabas muzeja, Latvijas Nacionālā vēstures muzeja un citu pētnieku ieguldījums aktuālu apģērba vēstures jautājumu izpētē.

Apģērba vēstures pētījumiem Latvijā ir sena vēsture, tie aizsākušies jau 19. gadsimtā, pieauguši intensitātē starpkaru periodā, turpinājušies padomju okupācijas gados un atkal aktivizējušies 21. gadsimtā. Vienlaikus ar zinātnisku izpēti pastāvējusi arī liela sabiedrības interese par apģērba vēstures jautājumiem. Pateicoties mūsu priekšgājēju ieguldījumam un mūsdienu pētnieku darbam, varam lepoties ar augstu zinātniskās izpētes līmeni apģērba vēsturē. Apģērba vēsturei veltīta konferences sekcija ir organizēta, lai aktualizētu diskusiju par apģērba vēstures izpētes teorētiskajiem un metodoloģiskajiem aspektiem un attīstītu komunikāciju starp dažādu vēstures periodu apģērba vēstures pētniekiem Latvijā. Lai pētījumi apģērba vēsturē notiktu sasaistē ar šīs jomas pētījumiem ārpus Latvijas, organizatores aicina uz regulāru akadēmisku domu apmaiņu un, sekojot pētniecisko pieeju attīstības tendencēm pasaulē, pievērsties starpdisciplināriem aspektiem un modernām pētnieciskajām pieejām apģērba vēstures izpētē.

Sekcijas vadītājas: *Ieva Pīgozne, Anete Karlsonē*

Krājuma sastādītājas: *Ieva Pīgozne, Anete Karlsonē*

Tehniskā redaktore: *Elita Egle*

ISBN 978-9934-8505-7-8

© Tēžu autori, 2024
© Latvijas Universitāte, 2024

Saturs

Ieva Piгоzne	Apģērba vēstures aktualitāte un pētniecības fokuss 21. gadsimtā	3. lpp.
Eduards Plankājs	No kažokādām darināts vai ar tām rotāts apģērbs vēlā dzelzs laikmeta apbedījumos Latvijas teritorijā: izpētes līmenis un izaicinājumi	4. lpp.
Ieva Ose	Dažas liecības par rīdzinieku apģērbu 13.–16. gadsimtā	5. lpp.
Anete Karlsonе	Nedaudz par definīcijām: tautastērps un tradicionālais apģērbs	6. lpp.
Aija Jansone	Novada specifikas un kultūras slāņu izpausmes tautas apģērbā	7. lpp.
Ieva Piгоzne	Latgaliešu 19. gadsimta apģērba attīstības hronoloģiskie aspekti	8. lpp.
Una Valtere	Izšūto jostu (zīļu jostu) izpētes teorētiskie un metodoloģiskie aspekti	9. lpp.
Aija Jansone	Goda kreklu rotājuma maiņa 19. gadsimtā. Kuldīgas piemērs	10. lpp.
Daina Lāce	Nīcas kreklu siksnas, uzpleči un citi elementi	11. lpp.
Sanita Zvidra	LNVM Apģērbu un tekstila kolekcija. Tapšana. Saglabāšana. Popularizēšana	12. lpp.
Māra Mellēna	Tautas tērps kā piederības zīme: nemateriālā kultūras mantojuma apgūšanas un pārmantošanas programmas “Pulkā eimu, pulkā teku” pieredze (1990–2023)	13. lpp.
Ieva Pētersone	Latvijas dzelzceļnieku formas tērpu darināšanas un valkāšanas standarts un to sociālā konteksta izpētes iespējas Latvijas dzelzceļa vēstures muzeja krājuma kolekcijās	14. lpp.
Sekcijas “Apģērba vēsture Latvijā” programma		15. lpp.

Apģērba vēstures aktualitāte un pētniecības fokuss 21. gadsimtā*

Ieva Pigozne, Dr. art.

LU Latvijas vēstures institūts

Klātesošs visos vēstures notikumos un pielāgots klimatiskajiem apstākļiem, apģērbs ir attīstījies līdz cilvēkam, viņa prasmēm un izpratnei par morāli. Tāpēc apģērbs ir būtisks cilvēku dzīves apstākļu raksturotājs un izmantojams kā sociālās, ekonomiskās, tehnoloģiju attīstības, tirdzniecības sakaru un garīgo vērtību vēstures izpētes avots. Apģērba vēstures pētniecība ir starpdisciplināra, izmantojot ļoti plašu un arvien modernāku pētniecības metožu klāstu.

19. gadsimtā apģērba vēsturē pastāvēja vairāki pieņēmumi, kuri gadu gaitā tikuši noraidīti. Pirmais ir priekšstats, ka mode jeb izmaiņas apģērbā laika gaitā radušās Rietumeiropas galmā 14. gadsimtā, kamēr citos laikos un citās teritorijās modes nav bijis. Šī priekšstata rezultātā Rietumu apģērba vēsture vairākas desmitgades aprobežojusies ar Ēģiptē, Grieķijā un Romā valkātā apģērba ieskicējumu un galma modes stilu izpēti Rietumeiropas valstīs. Valstīs, kurās galms piederējis nacionālajai majoritātei, aristokrātijas apģērbs joprojām ir apģērba vēstures izpētes fokusā. Otrs priekšstats – zemnieku apģērbs laika gaitā nav mainījies, bet bijis statisks un raksturīgs konkrētai vietai. Daudzviet joprojām pētnieki un muzeji darbojas šī priekšstata iespaidā.

Eiropas austrumu un ziemeļu daļā, kur aristokrātija varēja nepiederēt nacionālajai majoritātei, kā arī ekonomiskās atpalcības rezultātā tradicionālais apģērbs saglabājās valkāšanā ilgāk, zemnieku apģērbs tika izmantots kā spēcīgs vizuāls simbols nāciju veidošanas procesā. Kalpojot nacionālās identitātes apzināšanai un popularizēšanai, Austrumeiropas un Ziemeļeiropas nācijvalstīs zemnieku apģērba izpēte izvirzījās kā apģērba vēstures prioritāte.

Apģērba vēstures pētniecība 21. gadsimtā veltīta ne tikai tam, lai atbildētu uz jautājumu “Kāds bija apģērbs?”, bet apģērba darināšanas, iegādes un valkāšanas kontekstam, pētot ekonomiskos, tirdzniecības, sociālos un morāles aspektus ārpus reģionu un valstu robežām.

* Referāts sagatavots LU Latvijas vēstures institūta bāzes finansējuma projekta “Latvijas teritorija kā dažādu kultūrtelpu, reliģiju, politisko, sociālo un ekonomisko interešu saskarsmes zona no aizvēstures līdz mūsdienām” (ZD2015/AZ85) ietvaros.

No kažokādām darināts vai ar tām rotāts apģērbs vēlā dzelzs laikmeta apbedījumos

Latvijas teritorijā: izpētes līmenis un izaicinājumi*

Eduards Plankājs, Mg. hist.

LU Latvijas vēstures institūts

Referāts veltīts Latvijas teritorijā iegūtām liecībām par kažokādām vēlā dzelzs laikmeta apbedījumos un to pētniecībai, raksturojot līdzšinējo pētniecības apjomu un tendences, un vienlaikus definējot arheoloģiskā apģērba pētniecības izaicinājumus un priekšrocības, pielietojot dažādu starpdisciplināru jomu (to skaitā arī zooarheoloģijas) pētniecības metodes, piemēram, apbedījumu kaulu analīzi vai arheoloģisko tekstiliju un augsnes paraugu izpēti ar skenējošā elektronu mikroskopa (SEM) palīdzību ar kopīgu mērķi – identificēt dzīvnieku sugu.

Referāta ietvaros kā apģērbs, kas darināts no kažokādām, tiek uzskatīti kažokādas apmetņi, kažoki, cimdi un cepures, kas pilnā apjomā darināti tikai no savvaļas dzīvnieku kažokādām, savukārt par kažokādām rotātu apģērbu tiek apzīmēts jebkurš vilnas, lina vai no cita materiāla darināts apģērbs, kas papildināts ar kažokādas elementiem (oderi, dekoratīvām joslām utt.).

Līdz šim liecības par kažokādām Latvijas teritorijā konstatētas vēlā dzelzs laikmeta latgaļu, lībiešu, kuršu, zemgaļu un sēļu arheoloģiskajā materiālā. Arheoloģiskajā literatūrā minēti kažokādas apmetņi, kažoki un cepures, galvenokārt vīriešu apbedījumu kontekstā. Jaunākie zooarheoloģiskie pētījumi, kažokādu paraugu analīzes ar skenējošā elektronu mikroskopa palīdzību, kā arī detalizēta kapu inventāra un pirmdokumentācijas pētniecība un jauna interpretācija ļāvusi konstatēt liecības par kažokādām arī vēlā dzelzs laikmeta latgaļu un lībiešu sieviešu apbedījumos, turklāt ne tikai skeletkapos, bet arī ugunskapos. Secināms, ka atmiņu institūciju – muzeju krājumu kolekcijās glabājošos kalcinēto cilvēku kaulu sistemātiska izpēte arī turpmāk potenciāli ļautu konstatēt jaunas liecības par dzīvnieku kažokādu eksistenci apbedījumos (vai sārtā), piemēram, veselu vai fragmentāru savvaļas dzīvnieku falangu veidolā.

* Referāts sagatavots LZP projekta “Apbedīšanas tradīcijas ainavā: Latvijas teritorija dzelzs laikmetā (1.–1200. g.)” (lzp-2021/1-0163) ietvaros.

Dažas liecības par rīdzinieku apģērbu 13.–16. gadsimtā*

Ieva Ose, Dr. hist.

LU Latvijas vēstures institūts

Pilnīgu priekšstatu par dažādu kārtu viduslaiku rīdzinieku tērpiem mūsdienās vairs iegūt nevar, jo apģērba gabali nav saglabājušies. Tomēr skopas ziņas dod dažādi vēstures avoti. Tā kā pamatīgāku pētījumu vēl trūkst, tad referāts dos nelielu apkopojošu pārskatu par aplūkojamo tēmu.

Tērpu apraksti saglabājušies rakstītajos avotos. No kuriem īpaši izceļamas Rīgas amatnieku šrāgas jeb amatu noteikumi (Stieda, Mettig 1896). Tajos minēti gan izejmateriālu gatavotāji (ādmiņi, linu, vilnas un kaņepju apstrādātāji, audēji u. c.), gan apģērba daļu darinātāji (šuvēji, kurpnieki, jostinieki u. c.), gan tirgotāji, kas ieveda gatavus audumus un galantērijas preces. 1492. gada drēbnieku šrāgās nosaukti pat dažādi apģērba gabali. Rīdzinieku greznošanās kāri pilsētas rāte centās ierobežot ar 1593. gadā izdotu apģērba nolikumu, kurā uzskaitīti valkātie dārgie apģērba gabali, rotas un audumi.

Zināmu priekšstatu par pilsētnieku tērpiem dod attēli. Rīgas arhibīskaps amata tērpā un Livonijas ordeņmestrs bruņās vai apmetnī skatāmi uz viņu zīmogiem, kapakmeņiem un kaltajām monētām (Berga 2003). Livoniešu tērpus zīmējumos un tēlniecības darbos atveidojuši vairāki 16. gs. vācu mākslinieki, bet gandrīz nav ziņu, vai kāds no tiem izgatavots Rīgā vai ir rīdzinieka atveids.

Trešā avotu grupa ir arheoloģiskie atradumi. Visvairāk pētītas ir Rīgas Doma klostera rietumu spārna apbedījuma tērpa paliekas, kas liecināja par samta un zīda audumiem, lina adījumiem, brokāta izšuvumu utt. (Žeiere 2003). Rakstītie avoti ļauj domāt, ka tērps piederēja arhibīskapam Mihaelam Hildebrandam (miris 1509). Dažādu arheologu Vecīgā veiktajos izrakumos iegūtas gan audumu paliekas, gan adīti vilnas cimdi, zeķes un veltas cepures (A. Zariņa), gan ādas apavi (V. Bebre). Ja senajām rotām veltīti vairāki raksti, tad maz vērības izpelnījušies no krāsainiem metāliem darināti apģērba piederumi – aizdares elementi un apkalumi.

Kopumā var secināt, ka viduslaiku rīdzinieku apģērbs bija līdzīgs vācu pilsētnieku tērpiem. Tas skaidrojams ar Hanzas savienības pilsētu dzīvajiem tirdzniecības sakariem un meistaruru ceļošanu.

* Referāts sagatavots LU Latvijas vēstures institūta bāzes finansējuma projekta "Latvijas teritorija kā dažādu kultūrtelpu, reliģiju, politisko, sociālo un ekonomisko interešu saskarsmes zona no aizvēstures līdz mūsdienām" (ZD2015/AZ85) ietvaros.

Nedaudz par definīcijām: tautastērps un tradicionālais apģērbs

Anete Karlsonē, Dr. hist.

LU Latvijas vēstures institūts

Padziļinoties pētījumiem latviešu apģērba vēsturē un turpinot saglabāties tautastērpa aktualitātei latviešu sabiedrībā (Latvijā un diasporā), ir pieaugusi nepieciešamība precizēt šajā kontekstā lietotās definīcijas. Tas veicina ne tikai pētniecisko darbu, bet arī palīdz skaidrot sabiedrībai ar apģērbu un identitāti saistīto jautājumu būtību.

Tautastērps ir īpašs, jaunveidots svētku apģērbs, kas vizuālā veidā pauž piederību tautas kultūras mantojumam, ir tautas identitātes vizuālais simbols, kas veidojies nācijas izveides procesā. Tas ir tērps ar izteiktām etniskām vai nacionālām iezīmēm un tā pamatā ir sabiedrībai pieejamās zināšanas par iepriekšējo gadsimtu tradicionālo apģērbu, kuras iegūtas apģērba vēstures etnogrāfisko vai arheoloģisko pētījumu rezultātā.

Tautastērpa lietojums ar tautas kultūras mantojumu saistītos pasākumos ir jaunveidota tradīcija, kas sākusies nācijas veidošanās procesā, un turpinās līdz mūsdienām. Latviešu tautastērpa izveides sākums ir saistāms ar 1888. gadu un trešajiem Vispārējiem latviešu dziedāšanas svētkiem.

Vēsturiskais apģērbs ir dažādu laika periodu un sabiedrības slāņu: zemnieku, pilsētnieku, aristokrātijas u. tml. ietērps, kas atspoguļo atšķirīgu sociālo grupu ģērbšanās paradumus un tradīcijas. Vēsturisko apģērbu var iedalīt: 1) tradicionālajā apģērbā (apģērbs ar lokālām etniskām īpatnībām); 2) Eiropas modes (jeb pilsētas tipa) apģērbā.

Tradicionālais apģērbs bija veidojies vietējo klimatisko apstākļu, kā arī ilgstoši pastāvējušu sadzīves tradīciju un lokālās kultūras ietekmē, un visilgāk pastāvēja zemnieciskajā vidē. Latvijas teritorijā lauku apvidos tas dominēja līdz 19. gadsimta vidum, kad to pakāpeniski nomainīja pilsētas tipa apģērbs. Tradicionālā apģērba pētniecībā iegūtās ziņas tiek izmantotas tautastērpa izveidei mūsdienās.

Pilsētas tipa apģērbs bija veidojies Eiropā valdošo modes strāvojumu ietekmē, tas raksturīgs pilsētu kultūrai un pēc sava rakstura ir kosmopolītisks. Latvijas teritorijā lauku apvidos pilsētas tipa apģērbs sāka dominēt 19. gadsimta otrajā pusē.

Novada specifikas un kultūras slāņu izpausmes tautas apģērbā

Aija Jansone, Dr. hist.

Latvijas Etnogrāfiskais brīvdabas muzejs

Tā sauktais tautastērps ir ļoti plašs un dziļas informācijas nesējs, tas ir nozīmīgs mūsu tautas kultūras mantojums, kas radies noteiktā laikā, un pārstāv zināmu materiālās kultūras attīstības līmeni. Tautastērps nepārtraukti mainījās un pilnveidojās.

Skaidrojot kāds tad izskatījās konkrētā laikā tautā valkātais apģērbs, paveras iespēja konstatēt priekšmeta *novadu specifiku* vai noteikt tā piederību konkrētam *kultūrvēsturiskam slānim*.

Tas ko mūsdienu materiālās kultūras pētnieki sauc par tautas tērpu, ar to saprotot zemnieku apģērbu, kurš veidojies un attīstījies daudzu gadsimtu gaitā un Latvijas teritorijā pastāv līdz 19. gs. otrajai pusei, atbilst *novadu specifikas* skaidrojumam, kas teritoriāli ir šaurs (lokāls), bet hronoloģiski plašs jēdziens, tas norāda uz konkrētā apdzīvotā vietā daudzos gadsimtos uzkrāto pieredzi.

Kultūrvēsturiskie slāņi sastāv no konkrētā laika priekšmetiem vai priekšmetu grupām (apģērbu komplektiem), kas radušās kādā noteiktā vēstures periodā un uzrāda zināmu attīstības līmeni. Hronoloģiski šis ir šaurāks jēdziens (norāda uz īsāku laika posmu), bet teritoriāli daudz plašāks, jo aptver visu Eiropas kultūras telpu.

Ar *novadu specifikas* noteikšanu un *kultūrvēsturisko slāņu* datēšanu visbiežāk saskaras pētnieki un muzeju darbinieki, analizējot muzeju fondos esošos priekšmetus, par kuriem nav vai ir trūcīgi zinātniskie dati un ziņas par tā darināšanas un lietošanas laiku. Lai noteiktu priekšmeta (tautastērpa) *novadu specifiku*, vai arī tā piederību kādam *kultūrvēsturiskajam slānim*, ir jāveic liels pētnieciskais darbs – priekšmeti ir jāsalīdzina ar plašākā reģionā konkrētā laikā lietotiem izejmateriāliem, audumu darināšanas un rotāšanas tehnikām, apģērba sašūšanas tehnoloģiju, rotājumu kompozīcijām un apģērba valkāšanas tradīcijām.

Latgaliešu 19. gadsimta apģērba attīstības hronoloģiskie aspekti*

Ieva Pīgozne, Dr. art.

LU Latvijas vēstures institūts

Padziļinātā pētījumā par latgaliešu apģērbu 19. gadsimtā izdevies noskaidrot aptuvenu apģērba attīstības hronoloģiju. Līdz šim priekšstati par latgaliešu apģērba vēsturi bijuši balstīti galvenokārt lietišķo avotu nekritiskā un hronoloģiski nenošķirtā komplektēšanā. Pētījuma gaitā apzināti ne tikai lietiskie, bet arī ikonogrāfiskie un rakstītie avoti, no kuriem liela daļa iepriekš nav nonākusi pētnieku redzeslokā un izmantota pētījumos. Precīzi datēto rakstīto un ikonogrāfisko avotu sniegtās ziņas no 1797., 1845., 1866. un 1891. gada izmantotas kā hronoloģiski pieturas punkti apģērba vēstures attīstības posmu izpētē. Tāpat apzināti vairāki līdz šim zināmi rakstītie un ikonogrāfiskie avoti, kuri kopējuši vai pārstāstījuši agrāko avotu sniegtās ziņas, netieši datējot tās ar publicēšanas laiku un radot vai apstiprinot aplamo priekšstatu par zemnieku apģērba nemainību laikā. Pētījumā secināts, ka līdz šim pastāvējušais uzskats par izteiktām teritoriālām atšķirībām izrādījies balstīts tajā, ka no dažādām vietām saglabājušies atšķirīgu laiku priekšmeti, kā arī dažādu attīstības posmu apģērbs dažviet ticis valkāts ilgāk nekā citviet.

Balstoties uz izmantotajiem avotiem un izdarītajiem secinājumiem, iespējams piedāvāt apģērba attīstības laika līniju ar dažādās desmitgadēs valkātajā apģērba komplektu rekonstrukcijām. Pētījuma gaitā izveidoti deviņi dažādu desmitgažu sieviešu un vīriešu apģērba komplekti aprakstu un zīmējumu formā, kā arī sadarbībā ar Viļānu Novadpētniecības muzeju un augsti kvalificētiem amatniekiem izveidota viena pilna jaunas meitas tērpa rekonstrukcija. Pētījumā iegūtās zināšanas ļauj veiksmīgāk datēt muzeju krātuvēs glabātās apģērba daļas un no tām veidot konkrētām vietām atbilstošus apģērba komplektus, kurus kā paraugus var izmantot Dziesmu un Deju svētku kustības dalībnieki un citi tautastērpu valkātāji.

* Referāts sagatavots LU Latvijas vēstures institūta bāzes finansējuma projekta "Latvijas teritorija kā dažādu kultūrtelpu, reliģiju, politisko, sociālo un ekonomisko interešu saskarsmes zona no aizvēstures līdz mūsdienām" (ZD2015/AZ85) ietvaros.

Izšūto jostu (zīļu jostu) izpētes teorētiskie un metodoloģiskie aspekti*

Una Valtere, Mg. art.

Latvijas Mākslas akadēmija

Latvijā vēsturiski vairāk pētīts tradicionālais apģērbs, ko līdz 19. gadsimta vidum valkāja zemnieki, atšķirot to no pilsētas vai Eiropas modes parauga apģērba. Šādai pētniecības pieejai un nošķiruma uzturēšanai bijuši savi politiskie un ideoloģiskie iemesli gan nācijas emancipācijas (19. gs. beigas – 20. gs. sākums), gan starpkaru periodā (20. gs. 20.–40. gadi), gan padomju okupācijas laikā (20. gs. 40.–90. gadi).

Pētījuma materiāli ietver: 1) jostas Latvijas muzejos; 2) rakstītās liecības par pētāmo vienību; 3) ikonogrāfiskās liecības. Pētījuma gaitā izveidota datu kopa par 156 izšūtajām jostām vai to daļām, kas kalpo kā pamats materiāla kontentanalīzei un tipoloģiskajai klasifikācijai, atklājot līdz šim maz zināmus aspektus.

Etnogrāfiskajās ekspedīcijās no 20. gs. 20. līdz 80. gadiem savāktie materiāli liecina, ka izšūtās jostas vīriešu apģērbā ienākušas 19. gadsimta sākumā un tika lietotas gandrīz visā Latvijas teritorijā. Savukārt rakstītās liecības, iekļautas daiļliteratūrā un folklorā, apstiprina etnogrāfisko ekspedīciju sniegto informāciju.

Latviešu apģērbu vēsturei veltītos izdevumos (Karnups 1938–1939; Slava 1966) aizsākas zīļu jostu lietojums un materiāla dalījums tipoloģiskajās grupās. Referāta autore padziļina tieši zīļu jostu tipoloģiju, paplašinot zināšanas par 19. gs. latviešu vīriešu apģērbu.

Kontentanalīze demonstrē, kā gadsimta laikā no sociāli augstākās klases apģērba (kas bija pieejams tikai muižniekiem, bajāriem, vagariem) latviešu vīriešu garderobē pilsētās un laukos ienāca aktuālais modes aksesuārs. Globālās modes vēstures kontekstā secināts, ka dažādas kultūras un reģioni laika gaitā mijiedarbojās un ietekmēja viens otru, veidojot daudzveidīgu un savstarpēji saistītu apģērba valkāšanas tradīciju.

* Referāts sagatavots LZP FLPP projekta “Etnogrāfs, sabiedrība, māksla: etnoloģijas un mākslas simbioze un padomju koloniālisma diskurss Latvijā” (lzp-2023/1-052) ietvaros.

Godā kreklu rotājuma maiņa 19. gadsimtā. Kuldīgas piemērs

Aija Jansone, Dr. hist.

Latvijas Etnogrāfiskais brīvdabas muzejs

Tāpat kā pārējā ZA Eiropā, arī Kuldīgas pusē līdz 19. gs. otrajai pusei sieviešu un vīriešu kreklus šuva no rupjāka lina vai pat pakulu auduma, tos parasti nerotāja. Labāka un smalkāka vērpusa linu dzijas izmantoja sieviešu un vīriešu goda krekiem. Identisks ir abu dzimumu kreklu taisnā diega piegriezums, vienīgā atšķirība ir tā, ka sieviešu krekli bija divdaļīgi jeb divstāvu.

No 18. gs. 50. gadiem līdz 19. gs. beigām Kuldīgas apkārtnes godu kreklu izejmateriāls, taisnā diega piegriezums un baltos darbos bagātīgi izšūtā plecu daļu palika nemainīga. Šiem krekiem nav apkakļu, tiem ir tikai ar 1,5–2 cm platu auduma sloksni apšūts kakla riņķis, kuram klāt piešuva ar krāsainām dzijām vai baltos izvilkuma darbos izšūtu apkakli.

Kuldīgas novada goda kreklu apkakles uzrāda vairākkārtēju laikmeta ietekmētu rotājuma maiņu:

- 1) ar 19. gs. sākumu lietojumā ir klāt šujamās apkakles, kuras izšuj ar krāsainām vilnas dzijām, tumši zilā u. c. krāsās, izmantojot svītru dūrienus vai krustdūrienus;
- 2) ar 19. gs. vidu pa vīrsu ar vilnas dziju izšūtajām (nosacīti zilajām) rakstainajām apkaklēm šuj *smeldzes* (stikla salmiņi);
- 3) ar 19. gs. 60. gadiem, kad bīdermeiera mākslas stila ietekmē visā Eiropā notiek pāreja uz baltiem izšuvumiem, arī Kuldīgas novada kreklu apkakles tiek izšūtas *baltos darbos*.

Referātā tiks skaidrots, kādu kultūrvēsturisko notikumu iespaidā notika minētās izmaiņas.

Nīcas kreklu siksnas, uzpleči un citi elementi*

Daina Lāce, Dr. art.

Latvijas Mākslas akadēmijas Mākslas vēstures institūts

1924. gada jūlijā Pieminekļu valde rīkoja savu pirmo lauku darba ekspedīciju. Kultūras mantojuma apzināšanai un materiālu vākšanai tika izvēlēti Nīcas un Otaņķes pagasti. Latvijas Nacionālajā Vēstures muzejā saglabātās ekspedīcijas piezīmes atklāj, ka materiāli vākti Klampju ciemā, Jūrmalcieņā, Paipu ciemā, Sīkles ciemā, Nīcas mācītājmuižā, kā arī Bārtas upes labajā krastā – Reiņagalā u. c. Vienlaikus ar Pieminekļu valdi par Nīcas kreklu rakstiem interesējās Liepājas Daiļamatniecības skolas pasniedzējs un Liepājas muzeja ilggadīgais direktors Jānis Sudmalis (1887–1984), kas ir pārzīmējis Nīcas kreklu uzpleču monumentālo stilizēto ziedu rakstu shēmas.

1930. gados autentiskos Nīcas kreklus muzeju krājumam iepirka ne tikai no privātpersonām Nīcas novadā, bet arī Rīgā no fotogrāfa Jāņa Rieksta (1881–1970) un Mērijas Grīnbergas (dzim. Grosvalde, 1881–1973) salona.

Nīcas pagasta apgērba vēstures apzināšana, materiālu vākšana un uzkrāšana turpinājās 20. gs. otrajā pusē. Liepājas muzejā Jāņa Sudmaļa darbu turpināja vēsturniece Uljana Gintnere (dzim. Šabanova, 1957–2024). 1981. gadā Ilze Ruika (dzim. Silts, 1892–1984) no Cērupu mājām Otaņķos dāvināja Liepājas vēstures un mākslas muzejam savu etnogrāfisko materiālu krājumu. Starp tiem četri grezni rotāti Nīcas krekli.

20. gadsimtā ir izveidojušās divas lielas Nīcas kreklu kolekcijas – Liepājas muzejā un Latvijas Nacionālajā vēstures muzejā – ar vairāk nekā astoņdesmit vienībām, kas sniedz informāciju par pamatprincipiem, tehniskajiem risinājumiem, kā arī dekoratīvo daudzveidību.

Pie Pieminekļu valdes 1924. gada vasaras ekspedīcijas Nīcas kreklu detaļu zīmējumiem lasām: “siksnas (uzpleči)”. Lai gan “tā sauktās siksnas” pieminētās arī 1997. gada izdevumā, muzeja zinātnisko aprakstu kartītēs konsekventi lietots termins – uzplecis. Neatņemama Nīcas krekla sastāvdaļa ir piešuve, pierietenis, pietriekums, kas, gatavots no raupja auduma, deva pamatīgumu un varēja pildīt apakšbrunča funkciju.

* Pētījumu finansē Latvijas Republikas Kultūras ministrija, projekts “Latvijas kultūras ekosistēma kā resurss valsts izturētspējai un ilgtspējai” VPP-MM-LKRVA-2023/1-0001.

LNVN Apģērbu un tekstila kolekcija. Tapšana. Saglabāšana. Popularizēšana

Sanita Zvidra, Mg. hist.

Latvijas Nacionālais vēstures muzejs

Apģērbu un tekstila kolekcijas sākums datējams ar 1884. gadu, kad muzeja krājumā nonāca divas sieviešu cepures no Mūru muižas. Tās bija gadījuma rakstura ieguvums, līdzīgi kā pārējie muzeja sākuma gadu krājuma priekšmeti, kas pārsvarā bija pašu Rīgas Latviešu biedrības (RLB) biedru dāvinājumi, bet mūsdienās tāpēc ne mazāk vērtīgi.

Ar mērķtiecīgu vākumu Apģērbu un tekstila kolekciju sāka papildināt 1890. gadā, kad RLB Zinību komisija organizēja ekspedīciju uz Dienvidrietumu Kurzemi ar mērķi savākt priekšmetus muzeja topošajai ekspozīcijai. Būtiski kolekciju papildināja 1894. un 1895. gadā, kad RLB sarīkoja vienpadsmit ekspedīcijas, lai vāktu materiālus Latviešu etnogrāfiskajai izstāde. Dokumentācijas trūkums liedz mums precīzi pateikt – cik tradicionālā apģērba priekšmetus ieguva, bet to varētu būt ap 800. Izstādē tos eksponēja stikla skapjos, atklātā veidā un uz manekeniem.

Nākamais apjomīgākais kolekcijas papildināšanas posms saistīts ar Latvijas pirmās kultūras pieminekļu aizsardzības institūcijas Pieminekļu valdes darbību. To izveidoja 1923. gadā un katru vasaru līdz 1931. gadam un pēc tam vēl 1942. un 1943. gadā, Pieminekļu valde rīkoja etnogrāfiskās ekspedīcijas kādā no Latvijas apriņķiem. Tradicionālā apģērba dokumentēšanai un vākšanai Pieminekļu valde sagatavoja detalizēti izstrādātas jautājumu anketas. Laika posmā no 1920. gada aprīļa līdz 1946. gada decembrim Pieminekļu valdes etnogrāfisko ekspedīciju laikā aptaujas lapās, zīmējumos un fotogrāfijās dokumentēja aptuveni 100 000 etnogrāfisko pieminekļu un muzeja krājumam ieguva mazliet vairāk nekā 21 000 etnogrāfiskas nozīmes lietisko priekšmetu par 77 ar lauku dzīvi saistītām tēmām un daļa no šīm tēmām tieši un pakārtoti bija saistītas ar apģērbu un interjera tekstilu.

Padomju okupācijas gados par Etnogrāfijas nodaļas galveno uzdevumu kļuva etnogrāfiskās kolekcijas papildināšana ar *padomju tautas lietišķās mākslas darinājumiem* sekojošās mākslas nozarēs: audumi, rokdarbi (adījumi, izšuvumi, mezglojumi), dzintara un metāla rotas, metālkalumi, kokgriezumi, pinumi, keramika, ādas plastika.

Šodien Apģērbu un tekstila kolekcijā glabājas gandrīz 25 000 priekšmetu. Tā ir kļuvusi par pamatu tam, ka varam runāt par savu tradicionālo apģērbu, kā arī par nozīmīgu lielumu, kurā balstīt avotu publikācijas, zinātniskus un populārzinātniskus pētījumus.

Tautas tērps kā piederības zīme: nemateriālā kultūras mantojuma apgūšanas un pārmantošanas programmas “Pulkā eimu, pulkā teku” pieredze (1990–2023)

Māra Mellēna, Mg. phil.

Mūsdienu kultūras kopainā, kur tradicionālā kultūra nav dominējošais kultūras tips, nemateriālā kultūras mantojuma apgūšanas un pārmantošanas programma “Pulkā eimu, pulkā teku” (PEPT) ir bērnu un jauniešu izglītības programma tieši tradicionālās kultūras jeb dzīvā mantojuma apguvei ar daudzām un dažādām norisēm. Tās strukturējas laikā – skolas mācību gada ietvaros un telpā – Latvijas valstī ar tās valstiskajām un nevalstiskajām struktūrām, tās izglītības un kultūras iestādēs, katrā vietā veidojot savu īpašu lokālo variantu, kuru ietekmē gan vietējās varas realizēšanas tradīcijas, gan ekonomiskais un kultūras konteksts, gan programmas dalībnieku – bērnu un pieaugušo individuālās īpatnības.

Referāta mērķis – aplūkot apģērba vietu un lomu dažādās PEPT norisēs, apģērba izvēles motivāciju, valkāšanas paradumus un tradīcijas, reflektējot par apģērba vietu un lomu dažādās ikdienas un svētku norisēs, kuras iedzīvina lietojumā tradicionālās kultūras mantojumu, tai skaitā apģērbu.

Tautas tērps aplūkots kā simbolisks konstrukts, kas veidojies interpretācijas ceļā. Pētījuma stratēģija – kāpēc cilvēkiem ir svarīgi kaut ko saukt par tautastērpu, kādas nozīmes un vērtības tiek ietilpinātas šajā jēdzienā, ar kādu motivāciju un kādās interesēs tās vai citas tautastērpa valkāšanas tradīcijas tiek veidotas un uzturētas.

Lai ieraudzītu tradīciju, to nosauktu un sāktu par to runāt, tai vispirms ir jābūt jaunā, citādā, atšķirīgā izaicinātai:

- tautastērps un vēsturisks apģērbs, bērnu apģērbu specifika;
- tautastērps kā piederības zīme vēsturiskai lokālai tradīcijai, tā vieta dažādos ikdienas un svētku kontekstos;
- tautastērps kā skatuves tērps;
- tautastērps kā uniforma un tā individualizācijas iespējas;
- vai iespējama/pieļaujama tautastērpa modernizācija atbilstoši valkātāju funkcionālām vajadzībām?

Katrs ārējs vērojums ir ar tuvāku vai tālāku laika distanci, balstās uz vērotāja rīcībā esošo metodisko, metodoloģisko, vēstures un dzīves pieredzi un tā ir šī vērotāja tagadnes vajadzība, interese, kas konstituē un savdabīgi izgaismo pētījuma priekšmetu, proti, apģērba/taustastērpa valkāšanas tradīciju.

Latvijas dzelzceļnieku formas tērpu darināšanas un valkāšanas standarts un to sociālā konteksta izpētes iespējas Latvijas dzelzceļa vēstures muzeja krājuma kolekcijās

Ieva Pētersone, Mg. hist.

Dzelzceļa darbinieka formas tērpu primāri saista ar tā utilitāro un drošības funkciju, kas ir vienojoša visā nozarē, neatkarīgi no piederības uzņēmumam vai valstij. Savukārt darināšanas un valkāšanas sociālais konteksts atklāj būtiskus nozares lokālā mantojuma aspektus.

Pētījuma mērķis. Apzināt kādā mērā Latvijas dzelzceļa vēstures muzeja krājuma kolekcijas sniedz iespējas raksturot dzelzceļnieku formastērpu darināšanas un valkāšanas standartus Latvijas teritorijā, identificējot lokālās tradīcijas un lietojuma sociālo kontekstu.

Metodes. Veikta muzejiska izpēte, sistematizējot, vērtējot un salīdzinot krājuma priekšmetus ar publicētiem un nepublicētiem vēstures avotiem, laikmeta preses materiāliem, kā arī darbinieku atmiņām.

Rezultāti. Muzeja kolekcijas visplašāk aptver formastērpu darināšanas un valkāšanas standartus laika posmā no 1924. gada līdz 1992. gadam. Salīdzinot nozares normatīvos aktus, muzeja apģērbu, faleristikas un audio-vizuālo kolekciju priekšmetus, iespējams izsekot darbinieku formastērpu un atšķirības zīmju ieviešanas un lietošanas izmaiņām, atbilstoši politiskajiem procesiem Latvijā, kā arī identificēt kā kopējās tendences, tā izņēmumus un atkāpes no formastērpu standarta. Salīdzinoši neliels, atsevišķu priekšmetu (pogas, jostas sprādzes, uzpleči) kopums no Krievijas impērijas dzelzceļu sabiedrībām Latvijā neļauj izdarīt pārliecinošus secinājumus par dzelzceļnieku apģērbu un atšķirības zīmju lietojumu 19. gadsimta otrajā pusē.

Secinājumi. Vērtējot un salīdzinot Latvijas dzelzceļa vēstures muzeja lietišķo priekšmetu kolekcijas, audio-vizuālos materiālus un nozares normatīvos dokumentus, iespējams izveidot hronoloģisku apskatu par dzelzceļnieku formastērpu attīstību Latvijā no 19. gadsimta 80. gadiem līdz mūsdienām. Formastērpu darināšanas un valkāšanas standarta sociālā konteksta atklāšanā, apskatot tādus aspektus kā profesijas prestižs, hierarhiska kārtība, individualitātes izslēgšana, apgādes sistēma, būtiska nozīme ir vēstures avotu pieejamībai, laikmeta preses materiālu izpētei, kā arī darbinieku atmiņām un audio-vizuālajiem materiāliem.

Programma

Vada Anete Karlsona		
10:00	Ievadvārdi	
10:05	Ieva Pīgozne	Apģērba vēstures aktualitāte un pētniecības fokuss 21. gadsimtā
10:30	Eduards Plankājs	No kažokādām darināts vai ar tām rotāts apģērbs vēlā dzelzs laikmeta apbedījumos Latvijas teritorijā: izpētes līmenis un izaicinājumi
10:55	Ieva Ose	Dažas liecības par rīdzinieku apģērbu 13.–16. gadsimtā
11:20	Kafijas pauze	
Vada Sanita Zvidra		
11:40	Anete Karlsona	Nedaudz par definīcijām: tautastērps un tradicionālais apģērbs
12:05	Aija Jansone	Novada specifika un kultūras slāņu izpausmes tautas apģērbā
12:30	Ieva Pīgozne	Latgaliešu 19. gadsimta apģērba attīstības hronoloģiskie aspekti
12:55	Pusdienu pauze	
Vada Ieva Pīgozne		
14:00	Una Valtere	Izšūto jostu (zīļu jostu) izpētes teorētiskie un metodoloģiskie aspekti
14:25	Aija Jansone	Goda kreklu rotājuma maiņa 19. gadsimtā. Kuldīgas piemērs
14:50	Daina Lāce	Nīcas kreklu siksnas, uzpleči un citi elementi
15:15	Kafijas pauze	

Vada Aija Jansone		
15:35	Sanita Zvidra	LNVM Apģērbu un tekstila kolekcija. Tapšana. Saglabāšana. Popularizēšana
16:00	Māra Mellēna	Tautas tērps kā piederības zīme: nemateriālā kultūras mantojuma apgūšanas un pārmantošanas programmas "Pulkā eimu, pulkā teku" pieredze (1990–2023)
16:25	Ieva Pētersone	Latvijas dzelzceļnieku formas tērpu darināšanas un valkāšanas standarts un to sociālā konteksta izpētes iespējas Latvijas dzelzceļa vēstures muzeja krājuma kolekcijās
16:50	Noslēgums	